

DR FIRDUS DŽINIĆ, Beograd

JAVNOST DRUŠTVENOG I POLITIČKOG ŽIVOTA KAO NUŽAN USLOV FORMIRANJA SAMOUPRAVNOG JAVNOG MNENJA

Moguće je sačiniti tipologiju javnog mnjenja kao specifične društvene i psihološke pojave polazeći od različitih sociokulturnih sistema u kojima ova pojava nastaje. U takvoj tipologiji ima mesta za samoupravno javno mnjenje kao varijetet koji se kvalitativno i kvantitativno razlikuje od drugih pojava iste vrste. Kvalitativna razlika sastoji se u tome što samoupravno javno mnjenje u većoj meri sadrži akcionu dimenziju i potencijal nego što je to slučaj sa oblicima klasičnog demokratskog javnog mnjenja. Naime, u klasičnim demokratskim sistemima akcioni potencijal javnog mnjenja gotovo se u celini iscrpljuje povremenim izbornim činom — osim izvanrednih, to jest kriznih situacija u kojima se dešava da građanstvo u direktnom ili spontanom obliku istupa na političku pozornicu. U normalnim situacijama, građansko javno mnjenje je pretežno posmatračko i kontemplativno, sa znatno reduciranom akcionom dimenzijom. Samoupravno javno mnjenje, iako obuhvata i klasične vidove egzistiranja ove pojave, sadrži i nešto više: njegovi akteri su (u najvećem broju slučajeva) i ovlašćeni učesnici procesa odlučivanja na različitim nivoima društvenog organizovanja. S obzirom da je i njihov broj izvanredno velik, prisutna je i kvantitativna razlika između klasičnog i samoupravnog javnog mnjenja, u smislu socijalne raširenosti posmatrane pojave.

Ovo razlikovanje i opis izvedeni su, naravno, poređenjem teorijskih modela. U svom empirijskom postojanju, samoupravno javno mnjenje je još uvek dosta daleko od svog teorijskog modela. Uzgred bi dodali da je ta distanca ipak znatno manja nego što se obično misli. Treba, naime, imati u vidu da naš društveno-ekonomski i politički sistem funkcioniše kao samoupravni — bez obzira na kvalitet funkcionisanja, odnosno dostignuti stepen samoupravnosti. Međutim, i pored ove relativizirajuće, i po našem uverenju realistične konstatacije, postavlja se pitanje zbog čega samoupravno javno mnjenje još uvek ne egzistira u svom teorijski mogućem obliku, odnosno šta izaziva taj raskorak između institucionalno i normativno mogućeg, i empirijski realnog?

Odgovor na ovo pitanje sadrži više razloga različite determinacione vrednosti. Ovdje ćemo sa zadržati samo na jednom razlogu, čiji je determinacioni značaj nesumnjiv — bez obzira na njegovo mesto u kauzalnom lancu. Radi se, naime, o javnosti društvenog i političkog života kao jednom od nužnih uslova formiranja samoupravnog javnog mnjenja.

Odmah treba istaći da je stepen javnosti društvenog, a naročito privrednog i političkog života konkretno istorijsko pitanje. U svom apstraktnom vidu ovo pitanje egzistira kao jedna od zasada ili temeljnih principa demokratije, i u tom smislu predstavlja kategoriju prisutnu u svim ustavima nakon francuske građanske revolucije i u gotovo svim političkim programima koji su od tada nastali. Međutim, stvarna vrednost te kategorije veoma je relativizirana konkretno istorijskim uslovima svakog globalnog društva u svakom periodu njegove egzistencije. Ova empirijska činjenica faktički ne podleže vrednovanju, iako se to, inače, često čini. Naime, sa sociološkog stanovišta pitanje javnosti rada političkih i drugih institucija mora se posmatrati u funkciji osnovnih društvenih vrednosti i ciljeva koji se žele postići. U tom smislu, potpuno je shvatljivo što se u našem društvu u periodu tzv. revolucionarnog etatizma, odnosno borbe za stabilizaciju revolucionarne vlasti, ovaj princip žrtvovao principu političke svrsishodnosti. Nitko razuman ne bi mogao tvrditi da bi u tom periodu prethodno najavljivanje, obrazlaganje i raspravljavanje revolucionarnih mera — to jest poštivanje principa javnosti rada — imalo svoje istorijsko opravdanje. Naprotiv, istorijsko opravdanje ima zanemarivanje tog principa u korist značajnijih društvenih vrednosti i ciljeva. Da bi ovo stanovište bilo jasnije, možemo se pozvati na takve primere kao što su odluke o nacionalizaciji, raskidu sa Kominformom, itd. Sve je ovo rečeno zbog toga da bi se shvatilo da je ostvarivanje principa javnosti rada stvar procene sa stanovišta političkog oportuniteta i da je to uvek i svuda bila dominantna socijalna praksa, bez obzira na normativno tretiranje ove kategorije. Da li je takvo ponašanje nosilaca vlasti opravdano — uvek je stvar naknadne istorijske valorizacije. Za razliku od ovog, sociološkog stanovišta, uvek se može postaviti teorijsko i pravno pitanje legaliteta i legitimnosti — ali mi ga ostavljamo po strani zbog njegove očigledno manje relevancije, što se može zaključiti iz istorijskog iskustva.

Prema tome, ovde bi se koncentrisali na pitanje procene: koji stepen javnosti društvenog i političkog života u nas, danas, predstavlja nužni uslov za formiranje samoupravnog javnog mnjenja, odnosno za ostvarivanje nekih bitnih društvenih vrednosti i ciljeva. Naravno, javnost društvenog i političkog života predstavlja složen sindrom, koji uključuje mnogobrojne aspekte i komponente. Mi ćemo se, međutim, ograničiti na razmatranje nekih bitnih dimenzija koje imaju poseban značaj u procesu formiranja javnog mnjenja.

U sociologiji javnog mnjenja postoji gotovo opšta saglasnost da u savremenim društvima bitnu ulogu u procesu formiranja javnog mnjenja imaju sredstva masovnog komuniciranja (štampa, radio, televizija). Drugi faktor istog reda značajnosti predstavlja interpersonalno komuniciranje. Između ova dva komunikaciona sistema interpoliraju se tzv. predvodnici mnjenja u primarnim i sekundarnim društvenim grupama. Proces formiranja javnog mnjenja odvija se kroz interakcije navedena tri elementa.

Prema tome, potrebno je razmotriti relacije koje se uspostavljaju između navedena tri faktora i pojave koju nazivamo javnost političkog i društvenog života.

Za sistem masovnog komuniciranja javnost političkog života neophodni je uslov njegovog funkcionisanja. Informativna uloga ovog sistema uopšte je nezamisliva, a njegova funkcionalnost bitno uslovljena stepenom otvorenosti izvora informacija, odnosno poštivanjem principa javnosti rada društvenih insti-

tucija. Međutim, odmah treba istaći da je ova relacija prilično složena. Ostavljajući po strani formalne karakteristike socioekonomskog sistema i sistema političkih institucija, ostvarivanje javnosti rada društvenih i političkih foruma i funkcionera uslovljeno je dejstvom niza specifičnih faktora koji važe za različite nivoe i tipove društvenog organizovanja. Međutim, ni na nivou globalnog društva, odnosno sistema u celini, situacija nije sasvim jasna. Pre svega, radi se o hibridnom društvenom položaju sredstava masovnog komuniciranja. Po svom karakteru i funkciji ova sredstva predstavljaju, u stvari, javnu službu. U isto vreme, ona su u pogledu upravljanja i odlučivanja samoupravno konstituisana kao i sve druge radne organizacije. Ovoj situaciji konfrontirana je ustavna odredba i opšteprihvaćeni programatski stav po kome je pravo na obaveštenost jedno od bitnih prava građana, a informisanost prethodni uslov uspešnog ostvarivanja njihove samoupravljačke uloge i kvalifikovanog učešća u društvenim poslovima. Naravno, ova odredba tangira i tzv. izvore informacija, to jest nosioce javnih ovlašćenja, ali nesumnjivo upućuje na zaključak da su sredstva masovnog komuniciranja faktički javna služba. To praktično znači da sredstva informisanja u javnom aspektu svoga delovanja moraju biti na odgovarajući način tretirana — što ne menja njihov samoupravni identitet i unutrašnju organizaciju. Rešenje ove situacije vidimo u oživljavanju i savremenijem razvijanju kategorije društvenog upravljanja. Ta ustavna kategorija ostala je, nažalost, i teorijski i normativno zanemarena, iako je očigledno da predstavlja jedinu šansu za adekvatno rešavanje problema društvenog položaja i upravljanja za tzv. delatnosti od posebnog značaja. Oni oblici te vrste koji se u sadašnjoj praksi primenjuju (izdavački saveti i slično) ne predstavljaju optimalno rešenje, što je očigledno iz relativno čestih nesporazuma i sukoba na relaciji društvo — sredstva masovnog komuniciranja. Čak bi se moglo tvrditi da je sa sociološkog stanovišta kategorija društvenog upravljanja superiorna kategoriji samoupravljanja, prevashodno imajući u vidu interesnu konfiguraciju društva. Ali to je pitanje u koje ovde ne možemo dalje ulaziti.

Izvori informacija predstavljaju drugu, odnosno partnersku stranu sredstvima masovnog komuniciranja u procesu ostvarivanja principa javnosti rada. Njihova otvorenost i spremnost da pruže savremenu informaciju o svojoj delatnosti ključni je uslov demokratskog funkcionisanja samoupravnog sistema. U procesu informisanja njihova je uloga značajnija i odgovornost veća nego informativnih medija, već i zbog same činjenice da je njihov položaj u društveno-političkom sistemu originerniji i značajniji. Ukoliko kolektivni ili individualni nosioci javnih ovlašćenja funkcionišu u svom odnosu prema javnosti na pretežno birokratski način, ova kritična tačka u procesu informisanja ne može biti eliminisana ni najoptimalnijim funkcionisanjem sredstava masovnog komuniciranja. Radne organizacije, društveno političke organizacije i državni organi moraju obezbediti blagovremenu i potpunu informaciju u svome radu, jer samo tako može započeti informacioni tok koji je adekvatan samoupravnim uslovima. Sve dok se to ne postigne, ovaj tok će biti defektan. Namerno smo istakli samo dve karakteristike informacije: blagovremenost i potpunost, jer su ostale zaista irelevantne, a često isticana objektivnost je krajnje kontraverzan pojam. Za proces formiranja samoupravnog javnog mnjenja navedene dve karakteristike su nužan uslov. Iskustvo i istraživanja pokazuju da neblagovremenost i nepotpunost informacija veoma štetno utiču na formiranje javnog mne-

nja: Stvar je u tome da se proces razmene i kristalizacije mišljenja u našoj populaciji odvija često i bez prisustva zvaničnih informacija, ili uz njihovo delimično prisustvo. To se redovno dešava kada se radi o posebno značajnim političkim i društvenim pitanjima. Naši građani su, verovatno pod dejstvom višegodišnje izloženosti samoupravnim i političkim aktivnostima, čiji je socijalni obuhvat i intenzitet znatno veći nego što se obično misli, već akulturirali naviku da sude o svemu značajnom, bez obzira da li su teme ili problem prisutni u zvaničnim institucionalnim kanalima. Kad u ovakvim slučajevima nedostaje blagovremena i potpuna informacija, ceo informacioni deficit nadoknađuje se rumorima, glasinama i drugom produkcijom slične vrste, u čemu je naša populacija veoma inventivna. Ovde treba dodati da je do sada disciplina čuvanja informacija koje nisu za javnost u mnogim političkim, privrednim i drugim forumima bila prilično slaba, tako da se informacioni deficit popunjavao najopasnijom kombinacijom koja se sastoji od tačnih i izmišljenih elemenata u različitoj srazmeri. Štetne posledice koje ovakve situacije izazivaju dvovrnog su karaktera: neke su prolazne i izazivaju trenutne konfuzije, nepotrebna uznemirenja i konfrontaciju, političku pasivizaciju ili pogrešnu aktivizaciju, dok su druge trajnijeg karaktera: gubi se poverenje u politički i informacioni sistem i kumulira nezadovoljstvo. Rešenje ovog problema prilično je jednostavno: i sa stanovišta političkog oportuniteta danas se u nas više »isplati« plasirati pravovremenu i potpunu informaciju nego se držati starijih obrazaca komunikacionog ponašanja, koje je naše društvo svojim objektivnim i subjektivnim razvojem prevazišlo. Stabilnost sistema i njegovo optimalno funkcionisanje u velikoj meri zavise od usvajanja ovakve informacione politike. Ovde treba imati u vidu da je naše društvo prihvatilo legitimnost različitih pa i suprotnih interesa, odnosno interesnu osnovu političkog, privrednog i društvenog života. Da bi osnovni kurs na realizaciju interesa radničke klase mogao biti ostvaren, i to na demokratski i samoupravni način, odnosno putem sporazumevanja — interesna konfiguracija društva mora se učiniti vidljivom u svakom konkretnom slučaju. Ukoliko informacioni tok zadovolji ovu nužnost, stvorena je mogućnost da dođe do formiranja i dominacije samoupravnog javnog mnjenja. S obzirom da su akteri i nosioci takvog mnjenja u isto vreme i ovlašćeni učesnici procesa odlučivanja na različitim nivoima društvenog organizovanja, mogu se očekivati i odluke istog karaktera, što u ukupnom iznosu donosi samoupravno funkcionisanje globalnog društvenog sistema.

U vezi sa rečenim je i pitanje tzv. službene i poslovne tajne. Ova kategorija sadrži mogućnost značajnog ograničavanja principa javnosti rada. Način na koji se službena tajna danas koristi neopravdano je ekstenzivan i sa štetnim posledicama, koje su naročito vidljive na bazičnom nivou, to jest u radnim organizacijama. Treba biti svestan da ova kategorija predstavlja jednu od glavnih i najčešćih osnova birokratskog manipulisanja radnicima. Ne ulazeći dalje u ovaj problem, možemo konstatovati da u savremenim uslovima uopšte, a kod nas posebno, službena i poslovna tajna treba da obuhvati samo one informacije koje su u najužem smislu povezane sa zaštitom bezbednosti i izvesnim rutinskim komercijalnim operacijama. Ukratko, korišćenje instituta tajne danas mora biti što restriktivnije.

Tek adekvatno postignuta javnost društvenog i političkog života pruža mogućnost profesionalnim komunikatorima da optimalno vrše svoju funkciju

i preuzmu primernu odgovornost. U takvoj situaciji, uspešnost funkcionisanja komunikacionog sistema zavisiće isključivo od njegove tehničke razvijenosti i sposobnosti ljudskog faktora. Sposobnost ljudskog faktora uključuje ne samo danas opravdanu sumu znanja i profesionalne veštine, nego i ispravnu socijalnu i političku orijentaciju. Međutim, ukoliko su izvori informacija u dovoljnoj meri otvoreni, za svaki defekt u komunikacionom toku lako se otkriva uzrok u odsustvu jedne od navedenih subjektivnih karakteristika komunikatora.

Ipak, i u uslovima optimalnog funkcionisanja izvora informacija i komunikatora-posrednika, formiranje samoupravnog javnog mnjenja nije obezbeđeno. Očekivani rezultat biće postignut samo ako se na optimalan način u proces uključe i ranije pomenuti predvodnici mnjenja u malim i srednjim društvenim grupama. Kroz ovaj srednji član prolazi najznačajniji deo informacionog toka, bivajući posredovan recipijentskoj masi nakon odgovarajuće perceptivne i vrednosne prerade. Osvajanje i kontrolisanje ovih uloga od strane Saveza komunista predstavlja ne samo šansu za realizaciju njegovih programatskih ciljeva, nego i bitnu pretpostavku za samoupravnu i socijalističku usmerenost javnog mnjenja. To je naročito važno u fazi društveno-kulturnog razvitka u kojoj perceptivne mogućnosti recipijentske mase nisu u celini dostigle institucionalno-akcione i komunikacione mogućnosti koje društveni sistem nudi.

Izneta problematizacija osnovnih elemenata procesa formiranja samoupravnog javnog mnjenja treba da pokaže da u sadašnjim uslovima kritičnu tačku odvijanja ovog procesa predstavlja obezbeđivanje javnosti društvenog i političkog života u nas. Tek kada ovaj problem bude na zadovoljavajući način rešen, moći će se očekivati kvalitativne promene i kod ostalih glavnih učesnika informacionog toka i procesa formiranja samoupravnog javnog mnjenja. Pri donošenju Zakona o informisanju ovo bi trebalo imati u vidu.